

T. D. K.

DİVANÜ LÛGAT-İT-TÛRK TERCÜMESİ

ÇEVİRENİ

BESİM ATALAY

TÜRK DİL KURUMU GENEL ÖZEL ÜYELERİNDEN

KÜTAPHANSA SAYLAVI

CİLT

II

ESİRGIYEN, KORUYAN TANRININ

ADIYLA

SALIMDEN FİİLLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

تاپدی tapdı: "قۇلتىڭىزغا تاپدى" kul Tengriye tapdı = kul Allaha taptı", "ال خانقا تاپدى" ol Xanka tapdı = o, Hakana hizmet etti". Başkası da böyledir; "ال نىڭنى تاپدى" ol nengni tapdı = o, yiten şeyi buldu", (تاپار - تاپماق).

تەپدى tepdi: "ال قىزىنى تەپدى" ol kulin tepdi = o, kölesini ayağıyla tepti", (تەپەر - تەپمەك).

چاپدى çapdı: "ەر سۇدا چاپدى" er suwda çapdı = adam suwda yüzdü", "ال اتىنى چۈپۈرلەپ چاپدى" ol atın çabık birle çapdı = o, atını çubukla yavaşçana vurdu, çırpıştırdı"; "چۈمۈك چاپدى" çomak tat boynın çapdı = müsəlman, gävurun boynunu vurdu". Uygurca. "ەر عىنى چاپدى" er ewin çapdı = adam evini arı çamurla sıvadı", (چاپار - چاپماق).

سېدى sapdı: "يېڭى يىغى سېدى" yiçi yigne sapdı = terzi igneye iplik geçirdi", "ال قىزىنى سېدى"

ol kuş kanatın sardı = o, kuşun kanadını sardı". Bir şey, kendi cinsinden eksik kalır veya az olup ta başka bir şeyle tamamlanırsa, sarılırsa yine böyle denir, (سَبَّار - سَبَّاق) sapor - sarmak).

قَبْدِي kopdı: "أَرْتُونُ قَبْدِي er ton kapdı = adam elbise kaptı". Başkası da böyledir; اغْلَانِغْ يَلْ قَبْدِي oğlanıñ yel kapdı = çocuğa yel dokundu" (çocuğa cin yeli dokundu), (قَبَّار - قَبَّاق) kapar - karmak). Yel, elbise ve elbiseye benzer şeyleri uşurursa yine böyle denir.

قَبْدِي kopdı: "أَرْتُونُ قَبْدِي er yokarı kopdı = adam yerinden ayağa kalktı", "تُپِي قَبْدِي tüpi kopdı = tüpi koptu, tüpi şıktı", "قُش قَبْدِي kuş kopdı = kuş kalktı". Başkası da böyledir; (قَبَّار - قَبَّاق) kopar - karmak).

بِغْدِي biğdı: "أَرْتُونُ بِيغْدِي er et biğdı = adam et keşti". Başkası da böyledir; (بِيغَّار - بِيغَّاق) biğar - biğmak).

سَبَّاق sagtım: "أَرْتُونُ سَبَّاقْ men yıpar sagtım = ben misk sagtım". Başkası da böyledir; "أَرْتُونُ سَبَّاقْ ol ewge suw sağıdı = o, eve su sağıdı". Başkası da böyledir, (سَبَّار - سَبَّاق) sağar - sağmak).

سَبَّاق sigdı: "أَرْتُونُ سَبَّاقْ er sigdı = adam sigdı", (سَبَّاقْ) sigar - sigmak). Başkası da

böyledir.

كَفَى kaçdı: "أرْفَى er kaçdı = adam kaçtı". Başkası da böyledir; (كَفَى - كَفَى kaçır - kaçmak).

كَفَى koçdı: "أرْفَى ol meni koçdı = o, beni koçtu, kucakladı", (كَفَى - كَفَى koçar - koçmak).

كَفَى keçti: "أرْفَى ay kün keçti = ay, gün geçti", "أرْفَى er suw keçti = adam su geçti". Başkası da böyledir; "أرْفَى er keçti = adam geçti, öldü", (كَفَى - كَفَى keçer - geçmek).

كَفَى köçti: "أرْفَى sü köçti = asker göçtü". Başkaları da böyledir; (كَفَى - كَفَى köçer - köçmek).

Doğrusu, sert harflerde mâzi alâmeti olan ك harfi, söylenişi tatlılaştırmak için ق ye çevrilmiştir. Sert harfler şunlardır: (sert ب = p), (sert ج = ç), (ق = k) ve (sert ك = ke).

Bunlardan başka harflerde doğru olan, mâzi sıygası ك ile söylenmektedir; çünkü bu, daha güzeldir; niçin bu parçada gelmiştir :

تَنَالُوا الْجَنَّةَ كَمَا تَنَالُوا الْجَهَنَّمَ
تَرْكَبُوا السُّبْحَانَ كَمَا تَرْكَبُونَ السُّبْحَانَ

* Tünle bile köçelim

Yamar suwin keçelim

Terngük suwin içelim

Yuwga yagi uwulsun

"Geceleyin göçelim, Yamar suyunu ge-
çelim, kaynaktan içelim, yufka duş-
man ezilsin".

(Geceleyin göçelim, Yamar suyunu ge-
çelim -bu bir deredir-; sızan, kay-
nıyan sudan içelim, yufka duşman
elimizde didik didik olsun).

بُرْدِي bardı: "أَلْأَفْكَا بَرْدِي ol ewge bardı = o, eve
vardı", (بَرْمَاق - بَرْمَاق barır - bar-
mak). Başkası da böyledir.

بُرْدِي bürdi: "أَلْأَفْكَا بَرْدِي ol yanğuk agzı bür-
di = o, torbanın ağzını büzdü". Don
uçkurluğu ve torba gibi şeyleri büz-
mek için de böyle denir, (بُرْمَاق - بُرْمَاق
bürer - bürmek).

بُرْدِي burdı: "أَلْأَفْكَا بَرْدِي yıpar burdı = misk koktu".
Herhangi bir güzel kokulu şeyin kok-
masına da böyle denir; "سُوفُ بَرْدِي" suw
burdı = suyun buğusu yükseldi, subu-
ğulandı". Başkası da böyledir, (بُرْمَاق -
بُرْمَاق burar - burmak).

تُرْدِي turdı: "أَلْأَفْكَا دُرْدِي er yokaru turdı = adam
ayağa kalktı"; "تَمَانُ تُرْدِي" tuman turdı =
duman koptu, duman çıktı", (تُرْمَاق -
تُرْمَاق turur - turmak).

تُرْدِي turur: Bu muzari fiilidir, mâzîsiz ve mas-

tarsız kullanılır; anlamı "odur" demektir: " **أَلْ تَاشُ تَرُدُ** ol taş turur" sözünde olduğu gibi ki "o, taşır" demektir. Ve yine " **أَلْ قُشُ تَرُدُ** ol kuş turur" denir ki "o, kuştur" demektir.

Bu, sözbağlantısıdır. Arapçada bunun eşiti (yaraşır = **يَنْبَغِي**) sözüdür. Bunun mâzisi ve mastarı yoktur.

تَرَدِي türdi: " **أَلْ تَرِيكُ تَرَدِي** ol bitik türdi = o, kitap türdü". Başkası da böyledir; **تَرَاوُ - تَرْمَاكُ** türer - türmek).

سَرَدِي serdi: " **أَلْ سَرَدِي** ol serdi = o, sabretti", (o, bir işte sabretti). **سَرَاوُ - سَرْمَاكُ** serer - sermek).

سُردِي sürdi: " **أَلْ أَتُ سُرَدِي** ol at sürdi = o, at sürdü". Başkası da böyledir; " **أَرَايُ سُرَدِي** er itağ sürdi = adam köpeği koğdu", **سُورَاوُ - سُرْمَاكُ** sürer - sürmek). Başkası da böyledir. Bey, bir kimseyi bir şehirden sürerse yine böyle denir.

قُرَدِي kurdı: " **خَانُ سُوْسِيْنُ قُرَدِي** Han süsin kurdı = Han askerini topladı"; " **خَانُ بَوَايُ قُرَدِي** Han çuvaç kurdı = Han, çadır kurdu, açtı", **قُرَاوُ - قُرْمَاكُ** kurar - kurmak).

كِرَدِي kirdi: " **أَلْ يَرِيكُ كِرَدِي** er yeriğ kirdi = adam yeri kazdı". Başkası da böyledir; **قِرَاوُ - قِرْمَاكُ** kırar - kırmak).

قُرَدِي kurdı: " **أَلْ يَا قُرَدِي** er ya kurdı = adam yay

kurdu", (قرار - قوماق) kurar - kurmak).
kerdi: "آرئيب كړدى" er yip kerdî = adam ip ger-
di". Başkası da böyledir; "بگ يول كړدى"
Beg yol kerdî = Bey, yolu kapattı",
(bu, Beyin, duşmandan çekindiği zaman,
tanınmayan kimselerin geçmesinin önü-
nü almak ve gözetlemek için, öneze
adam oturtmasıdır). "ایک كړدى"
it kerdî = köpek ürdü". Karlukça. (کرمانك
kerer - kermek).

kördi: "آل مني كړدى" ol meni kördî = o, beni
gördü", (کرمانك) körer - körmek).
Şu savda dahi gelmiştir: "يوزکا کرمانا اوردنلا"
yüze körme erdhem tile = yüze bakma,
fazilet ara", (yüzün rengine, güzelli-
ğine bakma; adamdan edep ve fazilet
iste).

kirđi: "آل افکا كړدى" ol ewge kirdi = o, eve
girdi". Başkası da böyledir; (کرمانك)
kirür - kirmek).

bezdi: "آر تاملیدن بزدی" er tumlığın bezdi = adam
soğuktan titredi". Başkası da böyle-
dir; (بزمانك) bezer - bezmek).

bozdi: "آل اف بزدی" ol ew bozdi = o, ev yık-
tı". Başkası da böyledir; (بزمانك)
bozar - bozmak).

tezdi: "کیت بزدی" keyik tezdi = geyik kağıt,
tezikti". Başkası da böyledir; (تزمانك)
tezer - tezmek).

tüzdü: "بک ایلین تۇزدی" Beg elin tüzdi = Bey ilini, vilâyetini düzelitti", "ال ییرک تۇزدی" ol yerig tüzdi = o, yeri düzelitti". Başkası da böyledir; (تۇزماک - تۇزماک) tüzer - tüzmek).

tizdi: "ال ییغۇ تیزدی" ol yingü tizdi = o, inci dizdi". Bir kimse söz dizdiği, nazmettiği zaman da "ال سۆز تیزدی" ol söz tizdi" denir; (تیزماک - تیزماک) tizer - tizmek).

çırdı: "غیرلغات چیردی" yağırلیغ at çırdı = yağırı olan at, binilmek istendiğinde kocundu". Sirtında yağırı olan her hayvan, yük vurulmak istendiği zaman böyle yapar; (چیرماق - چیرماق) çıjar - çijmak). (iki çıkak arasındaki ile).

çüjdi: "أرغانت چیردی" uragut yıp çüjdi = kadın ip çekti, uzattı". İp ve koyun bağırsağı gibi çekmekle uzatılabilen her şey için de böyle denir; (چیرماک - چیرماک) çüjer - çüjmek). (iki çıkak arasındaki ile).

süzdi: "أر سۇف سۇزدی" ol suw süzdi = o, su süzdü". Başkası da böyledir, (سۇزماک - سۇزماک) süzer - süzmek).

sızdı: "یاغ سیزدی" yağ sızdı = yağ eridi". Başkası da böyledir. "[+] کون سیزدی" kün

[+] Basma nüshada bu kelime görülen şekilde ise de yazma nüshada سیزدی lîlâsindedir. B. 4.

sızdı = güneğin ucu göründü", "سۆزلر سۆزدی",
sökel sızdı = hasta arıkladı, zayıfla-
dı"; (سوزماق - سوزار - سوزار - سوزماق).

قازدی kazdı: "آزادی قازدی er arık kazdı = adam ark
kazdı". Başkası da böyledir, "آت قازدی at
kazdı = at haşarılandı, çamışlandı ve
ön ayaklariyle yeri kazdı", (قازماق - قازار -
qazar - kazmak).

کزدی kezdi: "آل بیر کزدی ol yerig kezdi = o, yeryü-
zünü dolaştı, gezdi", (کزار - کزماق -
kezer - kezmek).

باصدی basdı: "آنی بورت باصدی anı burt basdı = onu kara-
basan (kâbus) bastı", "بکایل باصدی Beg
el basdı = Bey vilâyeti bastı, sanki ü-
zerine çöktü", "بکچی باصدی Begni ya-
gı basdı = Beyi duşman bastı". Başkası
da böyledir; "آز قیزغ باصدی er kızığ
basdı = adam kızı bastı, üzerine çöktü,
çullandı", "آت کیکو باصدی it keyikni bas-
dı = köpek avı bastı ve yıktı"; (باصار -
basar - basmak).

پوسدی püsdı: "آز قاز بوسدی er kulın püsdı = adam köle-
sini döğüş döğdü, çök döğdü". (پوسار -
püser - püsmek).

پوسدی pusdı: "بک یقما پوسدی Beg yağıka pusdı = Bey,
duşmanı beklemek için pusuya girdi",
(پوسار - pusar - püsmak).

کوسدی kusdı: "آز کوسدی er kusdı = adam kustı". Baş-